

Lek. Samir Ismail

**Rozwój opieki nad noworodkiem i dzieckiem w kulturze i historii medycyny
arabskiej**

**Rozprawa na stopień doktora nauk medycznych i nauk o zdrowiu
w dyscyplinie nauki medyczne**

Promotor: prof. dr hab. n. med. Bożena Kociszewska-Najman

Obrona rozprawy doktorskiej przed Radą Dyscypliny Nauk Medycznych
Warszawskiego Uniwersytetu Medycznego

Warszawa 2022

STRESZCZENIE

Opieka nad dziećmi w kulturze i historii medycyny arabsko-muzułmańskiej obejmuje całokształt działalności zmierzającej do zapewnienia ochrony i opieki zdrowotnej nad dziećmi. W niniejszej dysertacji omówiono elementy kulturowe, społeczne i zwyczajowe, jak i psychologiczne, zdrowotne, które się znalazły w historii medycyny arabsko-muzułmańskiej. Praca składa się z 6 rozdziałów.

W pierwszym rozdziale omówiono zarys historii medycyny arabskiej, wyjaśniono, dlaczego warto używać określenia medycyna arabsko-muzułmańska, co to jest medycyna arabsko-muzułmańska, po co nam historia medycyny arabsko-muzułmańskiej, jak medycyna arabska dotarła do Europy, podkreślając w tym rolę języka arabskiego i tłumaczenia prac naukowych oraz dzieł starożytnych na język arabski, i z języka arabskiego na łacinę jak długo cywilizacja arabsko-muzułmańska miała wpływ na medycynę światową?, jej relację z takimi dziedzinami jak filozofia, botanika, farmacja. Rozdział wieńczy przegląd historii szpitalnictwa na przykładzie wybranych szpitali w kluczowych miastach świata arabsko-muzułmańskiego.

W rozdziale drugim omówiono opiekę nad dziećmi w kulturze arabskiej i muzułmańskiej, gdzie przybliżono wychowawczą rolę rodziny, ważność instytucji małżeństwa i rodziny w kulturze arabskiej i muzułmańskiej, obowiązki rodziców wobec dzieci, społeczną i instytucjonalną opiekę nad dziećmi zwłaszcza sierotami, prawa dziecka i jego gwarancje w świetle prawa muzułmańskiego.

Rozdział trzeci traktuje na temat aspektów zdrowotnych w historii medycyny arabsko-muzułmańskiej i opieki nad noworodkami oraz dziećmi z uwzględnieniem takich dziedzin jak perinatologia, neonatologia i pediatria w poglądach wybranych lekarzy arabskich i muzułmańskich. Wyjaśniono także kilka pojęć i zagadnień, jak pojęcie zdrowia i choroby w historii i kulturze arabsko-muzułmańskiej; następnie omówiono niektóre z chorób wedle układów i narządów, zaczynając od elementów położnictwa i ginekologii, relacji męskożeńskich i porad w stosunkach małżeńskich, przez karmienie piersią, cechy i kryteria mamki, higienę jamy ustnej i zagadnienia stomatologiczne, po neurologię dziecięcą i wybrane jednostki i objawy chorobowe, jak padaczka, drgawki, zaburzenie napięcia mięśniowego, porażenie nerwowe, czy aspekty psychiczne, jak zaburzenia snu, płacz i niepokój u dzieci, następnie neurochirurgię i wybrane zagadnienia u dzieci, jak wielkogłowie, wodogłowie i małogłowie. Dalej omówiono otolaryngologię i pulmonologię w poglądach wybranych lekarzy na przykładzie chorób uszu, górnych dróg oddechowych i dolnych dróg

oddechowych, krwotoku z dróg oddechowych, gruźlicy, astmy oskrzelowej, objawy takie jak kaszel, chrapanie, chrząkanie. Kolejno omówiono chirurgię, urologię i nefrologię, w tym ciekawostki i elementy, które znalazły się w historii medycyny opisane zostały w pracach niektórych arabskich i muzułmańskich lekarzy, jak na przykład kamica układu moczowego, metody jej leczenia i wykonywane zabiegi. W dalszej części rozdziału omówiono choroby przewodu pokarmowego, nieżyt jelitowy, wymioty, biegunki, żółtaczkę; niektóre postaci chorób pasożytniczych; choroby zakaźne, gdzie omawiano rolę profilaktyki, izolacji i higieny w zapobieganiu chorobom zakaźnym, ponadto jednostki chorobowe takie jak tężec, ospa, odra, opisano też pierwszy szpital zakaźny dla trędowatych. W dalszej części rozdziału opisano próby zastosowania szczepień. Rozdział kończy przybliżenie praktyk medycznych w zakresie chorób skóry i dermatologii, jak świerzb, trądzik, pryszczki czy świąd skóry.

W rozdziale czwartym omówiono współczesne problemy zdrowotne dzieci i młodzieży, jak uzależnienie od smartfonów i portali społecznościowych, skoncentrowano się na tematyce narkotyków z punktu widzenia prawa muzułmańskiego, zakazu narkotyków analogicznie do zakazu spożywania alkoholu. Opisano narkotyki stosowane dla celów medycznych, aspekty społeczne stosowania narkotyków w świecie arabsko-muzułmańskim oraz omówiono historię narkotyków w medycynie arabsko-muzułmańskiej z przytoczeniem poglądów wybranych lekarzy.

W rozdziale piątym opisano wkład wybranych lekarzy z historii medycyny arabsko-muzułmańskiej i ich bibliografię, zaczynając od Awicenny (Asz-Szajch ar-Ra'is Ibn- Sina), który poświęcił dużo miejsca na opiekę nad noworodkami i dziećmi, uwzględniając w pracach aspekty perinatologiczne, neonatologiczne i pediatryczne, od planowania ciąży i rodziny, przez opiekę wychowawczą, opiekę zdrowotną, omawiał pielęgniarstwo nowo narodzonego dziecka, jego karmienie i rozwój psychomotoryczny. Kolejnym słynnym lekarzem, którego postać i dokonania zostały przybliżone w tym rozdziale, to Rhazes (Abu Bakr Muhammad Ibn Zakarijja ar-Razi) i jego dzieło *Al-Hawi* oraz słynna praca, w której rozdzielił pediatrię od medycyny ogólnej. Następnie lekarz At-Tabari (Abu al-Hasan Ahmad Ibn Muhammad at-Tabari), który jest autorem kompendium medycyny *Kitab al-Mualadżat al-Bukratijja (Leczenie według nauki Hipokratesa)* oraz autorem pierwszej szczegółowej pracy pediatrycznej w języku arabskim. Kolejny omawiany lekarz to Ali Ibn Sahl Rabban at-Tabari i jego słynne dzieło *Firdaus al-Hikma (Raj Mądrości)*. Zawiera ono bibliografię Ibn Dżafara Ibn Ibrahima al-Dżazzara al-Kajrawanego i jego dzieło *Kitab Sijasat as-subjan wa-tadbiruhum (Propedeutyka i opieka nad dziećmi)*, w którym opisuje w różnych rozdziałach (bab-sekcje) opiekę zdrowotną nad dziećmi. Kolejny opisany lekarz to Arib Ibn Sa'id al-

Kurtubi i jego dzieło *Chalk al-dżanin watadbir al-habala wa-al-mawludin* (*Stworzenie płodu i postępowanie z ciężarnymi i noworodkami* والموالدين والحبالى وتدبير الجنين).

Następnie As-Sabi Sabit Ibn Kurra al-Harrani i jego dzieło *Kitab az-zachira fi ilm at-tibb*, ang. "The Treasury on the Science of Medicine", (الذخيرة في علم الطب). Ahmad Ibn Muhammad Jahja al-Baladi (*Asz-Szajch Abu al-Abbas Ahmad Ibn Muhammad Ibn Jahja al-Baladi*, أحمد بن محمد يحيى البلدي) i jego dzieło „*Tadbir al-habala wa-al-atfal wa-as-subjan*” (تدبير الحبالى والأطفال والصبيان), *Opieka nad ciężarnymi, niemowlętami i dziećmi*.

Pośród omówionych wybitnych postaci jest także mowa o Ibn Hubala Muhazzab ad-Dinu Abu al-Hasanie Alim Ibn Ahmadzie Ibn Hubalu i jego dziele, czterotomowej arabskiej książce *Al-Muchtar fi at-tibb* (ang. Choice Book on Medicine) zwanej też *Kitab al-muchtarat fi at-tibb* (المختار في الطب) *Wybrana księga medycyny*.

Ponadto omówiono jeszcze kilku innych lekarzy arabskich i muzułmańskich, ich wkład w rozwój medycyny oraz ich dzieła, jak: Hunajn Ibn Ishak, Juhanna Ibn Masawajh, Dawid z Antiochii, Abu al-Kasim az-Zahrawi (Abulcasis), Ahmad Ibn Abd ar-rahman Ibn Mandawajh al-Isfhani, Awenzoar (Ibn Zuhr), At-Tabib ar-Rahib (Lekarz Mnich) Ibn Butlan, Awerroes (Ibn Ruszd), Ahmad Ar-Raszid, Ibn an-Nafis, Muwaffak ad-Din Al-Bagdadi, Ibn Abi Usajbi'a, Ibn al-Bajtar, Ibn ar-Rahbi, Ali Ibn al-Abbas al-Madżusi, Ibn as-Suri, Szaraf ad-Din Sabundzi Ughlu „Şerafeddin Sabuncuoğlu”.

Ostatni szósty rozdział poświęcono tematyce etyki i bioetyki związanych z historią medycyny arabsko-muzułmańskiej. Omówiono w nim wybrane zagadnienia etyczne i bioetyczne, wyjaśniono pojęcie etyki i bioetyki w perspektywie prawa muzułmańskiego, etykę lekarza, powstanie człowieka, śmierć dziecka, dawstwo narządów, antykoncepcję i aborcję, obrzezanie.

Jak wynika z powyższego, cywilizacja arabsko-muzułmańska odegrała dużą rolę w historii medycyny, w wielu jej dziedzinach, począwszy od medycyny profilaktycznej przez perinatologię, neonatologię i pediatrię po niemal każdą dziedzinę medycyny.

Pracę wzbogaca materiał ikonograficzny w postaci rycin oraz dane zestawione w formie tabel. Ponadto dołączono bogate wykorzystane przy jej powstawaniu piśmiennictwo w języku arabskim i angielskim – które było głównym źródłem wiedzy i faktów historycznych opisanych i przybliżonych w niniejszej dysertacji.

Autor wyraża nadzieję, że rozprawa doktorska przynosi istotne wnioski na temat ważnej roli historii medycyny arabsko-muzułmańskiej w rozwoju medycyny światowej, a jej dalsze pogłębione studia i analizy mogą istotnie przyczynić się współczesnej medycynie klinicznej.

